

УДК 811.111'271:378.091.3

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ
ПРОФЕСІЙНОГО ЧИТАННЯ У СТУДЕНТІВ
ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Бородіна Г.І., канд. філол. наук (Харків)

У статті визначаються фактори, що є важливими для формування комунікативних умінь у курсі іноземної мови для спеціальних цілей. Акцентується необхідність ретельної організації текстового матеріалу для розвитку вмінь у різних видах професійного читання. Обґрунтовуються ефективність проблемного навчання і використання проблемних завдань для забезпечення комунікативної направленості навчання професійного читання в технічному ВНЗ.

Ключові слова: комунікативні уміння, проблемне навчання, професійне читання.

Бородина А.И. Пути формирования коммуникативных умений профессионального чтения у студентов инженерных специальностей. В статье рассматриваются факторы, важные для формирования коммуникативных умений в курсе иностранного языка для специальных целей. Доказывается необходимость тщательной организации текстового материала для развития умений в разных видах профессионального чтения. Обосновывается эффективность проблемного обучения и использования проблемных заданий для обеспечения коммуникативной направленности курса обучения профессиональному чтению в техническом вузе.

Ключевые слова: коммуникативные умения, проблемное обучение, профессиональное чтение.

Borodina G.I. The Ways of Developing Engineering Students' Communicative Skills in Professional Reading. The article deals with the factors essential for forming communicative skills in teaching a foreign language for specific purposes. The necessity of proper organization of the text material for developing skills in various types of professional reading is accentuated. The efficiency of problem methods and problem tasks application for communicative approach in teaching professional reading at a technical university is substantiated.

Key words: communicative skills, problem teaching, professional reading.

Мета курсу іноземної мови у немовному ВНЗ визначається насамперед комунікативними і пізнавальними потребами спеціалістів відповідного профілю, оскільки цей курс має професійно спрямований характер.

Ідея навчання іноземної мови для спеціальних цілей (ESP-English for specific purposes) є зараз дуже популярною і має бути основою для подальшої методичної і дидактичної розробки. Вона також узгоджується з діяльнісним підходом до навчання: оволодіння іноземною мовою у немовному ВНЗ має визначатися конкретною фаховою необхідністю і, як наслідок, – відповідною діяльністю.

У максимально стислому курсі іноземної мови в технічному ВНЗ, який складає 120–140 навчальних годин, йдеться в першу чергу про інтенсивне, прискорене вивчення іноземної мови і, перш за все, читання з професійною метою. Інтенсивне вивчення іноземної мови означає також використання нетрадиційних методів та прийомів роботи. У реальних умовах технічного університету стає актуальним інтенсивний курс навчання, який передбачає перехід від інформативних до активних, творчих, розвивальних форм пізнавальної діяльності студентів.

Мета цієї статті – аналіз недостатньо відображених у підручниках іноземної мови для технічних ВНЗ факторів, які вважаються найважливішими у формуванні комунікативних умінь професійного читання.

Досягти достатньої мовної та комунікативної компетенції, засвоїти необхідні знання мови для спеціальних цілей та розвинути потрібні комунікативні вміння іншомовного спілкування для майбутньої практичної діяльності студенти зможуть лише за наявності адекватного підручника як провідного компонента всієї дидактичної системи. Підручник лише тоді реалізує свою функцію, якщо всі доцільно відібрані компоненти його внутрішньої структури послідовно відображають адекватну цілям навчання дидактичну систему, певні дидактичні принципи, які покладено в його основу.

Коло питань, що охоплені концепцією інтенсивного навчання професійного читання та формування відповідних комунікативних умінь на базі підручника, дуже широке. До них належать система конкретних методичних принципів, що реалізуються в підручнику, його загальна структура, підбір та організація навчального матеріалу,

характер мовних і текстових вправ, інтенсивне навчання лексики та граматики.

Однією з актуальних проблем комунікативної методики, а саме формування комунікативних вмінь у читанні, є відбір й організація текстів для читання у професійно-орієнтованому підручнику іноземної мови. Слід урахувати параметри тексту, що визначають його складність (лексичний склад, структуру речень, змістовний аспект). Текст має бути інформативним з професійної точки зору, доступним за формою, відповідати професійному рівню навчання, забезпечувати високий ступінь розуміння. Найлегшою для сприйняття є пізнавальна інформація. При цьому необхідно мати на увазі, що інформативність характеризує не абсолютну кількість інформації у тексті, не загальну інформаційну насиченість, а лише ту інформацію, що стане надбанням реципієнтів.

Підхід до відбору спеціальних текстів може бути різним. Ми вважаємо, що відбираючи «зразкові» тексти для початкового етапу навчання, не варто звертатися до журнальних публікацій, як того вимагають деякі методисти. По-перше, такі публікації розглядають, зазвичай, не загальні проблеми спеціальності, а окремі, які майже завжди знаходяться поза сферою професійної компетенції студентів I–II курсів; по-друге, включена до них інформація швидко старіє, втрачає актуальність.

Текстовий матеріал для навчання читання на початковому етапі доцільно вибирати з аутентичних підручників, призначених для студентів певної спеціальності, а також із базових «класичних» монографій, дотримуючись принципів тематичності й доступності, зростання складності, послідовного збільшення обсягу текстів. Лише аутентичні тексти забезпечують спонукальний мотив діяльності читання – зацікавленість студентів у виконанні навчальних дій: у немовних ВНЗ володіння іноземною мовою зумовлюється конкретною професійною діяльністю і має обслуговувати надалі [5: 218]. Якщо зміст тексту незрозумілий або нецікавий, то увага до тексту знижується, і читання не виконує своєї комунікативної функції.

Уважаємо доцільним уже на першому етапі розвивати у студентів навички роботи у різних видах читання, тому кожен урок-тема повинен включати 3–4 тексти, що формують основні вміння в мовленнєвій

діяльності читання. Ці вміння у подальшому вдосконалюються протягом наступних етапів.

Структурування й організація текстів включає також роботу з їх адаптації. По-перше, навчальні тексти повинні бути насичені граматичними явищами, що вивчаються на певному уроці. Необхідно моделювати кожний наступний текст, ураховуючи знання й уміння, набуті студентами під час роботи з попередніми текстами. Ця вимога часто не враховується під час укладання навчальних посібників для технічних ВНЗ, що безумовно знижує їхню цінність. Очевидно, що робота з моделювання та адаптації оригінальних текстів потребує багато часу й зусиль.

У міру засвоєння навчального матеріалу, набуття студентами певних знань і розвитку їхніх умінь обсяг адаптованих текстів зменшується, і на заключному (передекзаменаційному) етапі відбувається поступовий перехід до менш адаптованих текстів зі спеціальності, в тому числі складених на основі журнальних статей, які відображають потік інформації певної спеціальності. Такі тексти дещо закладні для студентів, оскільки вимагають знань вузькоспеціальної термінології і нових спеціальних понять, і тому потребують коментарів, загалом професійного характеру.

Тексти повинні відбиратися і структуруватися для різних видів читання різним чином. Тексти для пошукового і переглядового читання й письмового перекладу зі словником мають містити разом з основною інформацією додаткову. У межах уроку-циклу всі тексти обов'язково повинні бути об'єднані між собою тематично. Це необхідно для того, щоб:

- 1) забезпечити обов'язкове повторення професійної лексики;
- 2) дати можливість розвивати різні види читання на тематично актуальному матеріалі;
- 3) розмістити з необхідною логічною послідовністю професійно значущу інформацію.

Особливе значення має система вправ, які розвивають компетенцію читання: комунікативна спрямованість навчання читання втілюється саме в характері вправ, що повинні забезпечити формування відповідних видів мовленнєвої діяльності, а також націлювати студентів на використання іноземної мови для вирішення професійних завдань.

Інтегруючи традиційні та проблемні підходи до вивчення іноземної мови, підручник обов'язково необхідно включати поряд із мовними вправами рецептивного та репродуктивного характеру також і творчі, проблемні завдання, надаючи перевагу останнім.

Практика викладання показує, що саме метод проблемного навчання забезпечує комунікативну спрямованість професійно орієнтованого курсу іноземної мови, оскільки проблемні завдання за суттю є комунікативними.

Проблемний метод передбачає таку систему питань, пошук правильної відповіді на які потребує активізації мислення, самостійних зусиль, питань, що не мають готової відповіді, і той, хто навчається, повинен актуалізувати одержані раніше знання, навести докази.

Звичайно, у процесі навчання можна давати і готову інформацію, роблячи основний акцент на заучуванні, запам'ятовуванні; це становить основу пояснювально-ілюстративного типу навчання. Проте психологи стверджують, що засвоєння будь-якого наукового знання відбувається тільки там, де є мислення, а мислення є там, де є питання. «Ни авторы учебника, ни преподаватели не должны сообщать студентам в готовом виде все, что сами знают. Гораздо полезнее вовлечь их в сопоставление, анализ, выведение правил и закономерностей функционирования изучаемого языка, в построение сообщений определенного типа» [4: 50].

Отже, характерною ознакою проблемного навчання є систематична постановка і розв'язання проблемних питань /задач/ у процесі повідомлення, закріплення і перевірки знань.

Принцип проблемності знаходить своє вираження у вирішенні завдань типу: «Доведіть, що...», «Аргументуйте...», «Зробіть висновки...», «Як ви думаєте?...», «Чому?...».

До актуальних проблем курсу іноземної мови належить інтенсивне навчання граматики для читання та розвитку вмінь, пов'язаних із засвоєнням лексичного матеріалу: високий рівень володіння мовним матеріалом є основною і необхідною передумовою успішного навчання читання. Для розвитку вмінь, пов'язаних із засвоєнням мовного матеріалу, служать комплекси проблемних завдань з граматики, лексики і словотворення [1].

Багаторічний досвід практичної роботи підтверджує ефективність використання проблемних завдань для формування мовних

компетенцій у студентів немовних спеціальностей під час навчання англійської мови.

Слід особливо відзначити, що використання проблемного підходу дозволяє збільшувати час індивідуальної мовної практики студентів, оскільки до розв'язування проблемного завдання водночас залучається вся група студентів, при цьому обов'язковою умовою є обмеження часу на його виконання.

Професійна спрямованість у навчанні різних видів читання повинна знайти відображення не тільки у тематиці текстів, й у характері текстових вправ, які служать основою для виконання навчальних дій. Творчі проблемні вправи для розвитку вмінь у різних видах читання формують у майбутніх спеціалістів дуже важливі вміння осмислювати та засвоювати інформацію залежно від поставлених завдань, користуватися одержаними за допомогою іноземної мови знаннями у новій ситуації. Розвиток умінь читання досягається лише в тому випадку, якщо перед тим, хто читає, ставляться різні завдання, оскільки розвиток комунікативних умінь у процесі читання передбачає не лише витяг фактичної інформації, але й уміння робити висновки, узагальнення, визначати ідею тексту, оцінювати викладені факти, інтерпретувати прочитане.

Саме проблемні вправи повинні формувати уміння не тільки розуміти, а й оцінювати прочитане, робити висновки, зв'язувати нові знання з раніше отриманими, наприклад:

– Як ви вважаєте, чи можна замінити один вид знаряддя (марку пального і т.д.) іншими? Доведіть правильність своєї відповіді, використовуючи дані з тексту.

– На які дві групи можна поділити знаряддя для обробки ґрунту? Спираючись на текст, дайте характеристику цих груп. Чи прийнята у нас така класифікація?

– Чи відповідає опис зубової борони вашим попереднім уявленням про неї? Що нового ви дізналися з тексту?

– Чи підходить описана в тексті модель (плуга, борони тощо) для роботи в умовах вашого району? Обґрунтуйте свою відповідь, користуючись інформацією з тексту.

Легко переконатися, що інтерес до виконання завдань, характер діяльності під час поглибленого вивчення тексту залежить не тільки від структури мовленнєвого матеріалу, але значною мірою і від самої

постановки завдання. З цієї причини важливо, щоб формулювання проблемних завдань для розвитку комунікативних умінь читання викликало інтерес, було нестереотипним, ставило проблему під несподіваним кутом зору, наприклад:

– Використовуйте дані тексту для доказу того, що... (... всі описані в тексті зняряддя об'єднані одним призначенням. Яким саме?)

На завершальному етапі навчання у студентів з повною вищою освітою (магістри, аспіранти) передбачається наявність умінь здійснювати творчий пошук та обробку інформації, одержаної у процесі роботи з аутентичними джерелами, розвинутих умінь в усіх видах читання. На цьому етапі рекомендується використовувати завдання, які відображають реальні ситуації професійного читання фахівця, розвивають уміння переосмислювати інформацію залежно від поставлених задач, використовувати набуті знання в новій ситуації. З огляду на достатню складність завдань відповідь може даватися як англійською, так і рідною мовою:

– Do you agree as a specialist with the basic conclusion of the article? Use reasons to support your answer.

– Have you ever read about the tractors produced by Massey-Ferguson company? In which details is their construction different from those tractor models known to you? Answer using the information from the text.

Такі проблемні завдання стимулюють активну інтелектуальну діяльність студентів на заняттях. Вони не мають стереотипів, підвищують інтерес до мовленнєвої активності, націлюють студентів на подальше використання іноземної мови у навчальній, пізнавальній і майбутній професійній діяльності.

У процесі виконання завдань такого типу вже присутній науковий пошук, відбувається оцінка власної пізнавальної діяльності. Розвиваючи культуру мислення та спілкування і формуючи відповідні комунікативні вміння шляхом створення проблемної ситуації можна повною мірою моделювати реальні умови професійної комунікації та задачі професійного читання, наприклад:

– Are you interested in the new design of combine (plough...) described in the text? Would you like to purchase this machine for work on your farm? Which features are decisive for your choice?

Проблемні завдання такого характеру розроблені і внесені нами до підручників з англійської мови для інженерних спеціальностей

сільськогосподарських ВНЗ [2; 3].

Такі види завдань для розвитку комунікативних умінь читання мають високі мотиваційні характеристики, а саме: творчий характер, новизну, вирішення розумових завдань із залученням цікавого пізнавального матеріалу, тісний зв'язок навчальних і професійних засад – що забезпечує позитивне ставлення аудиторії до навчання. Проблемні ситуації забезпечують емоційну насиченість навчального процесу.

Проблемне навчання не може бути ефективним, якщо воно відбувається у вигляді епізодичного використання окремих проблемних вправ. Воно повинне здійснюватися систематично, протягом усього періоду роботи з певним підручником. Спрямовуюча дія підручника у процесі навчання залежить, з одного боку, від переваг методичної системи, на якій він базується, а з іншого – від ступеня її відображення в підручнику.

Не можна думати, що весь процес навчання іноземної мови повинен здійснюватися лише шляхом вирішення проблемних завдань. Проблемне навчання зовсім не виключає всі інші, традиційні методи викладання. Воно доповнює їх, коли це необхідно і доцільно. Проте досвід практичної роботи свідчить, що саме проблемні завдання створюють, образно кажучи, поле інтелектуальної напруги, відіграють найбільшу мотиваційно-спонукальну роль у процесі навчання. Не слід забувати, що підтримка інтересу до іноземної мови в умовах немовного ВНЗ залишається завданням першочергового значення. Практика навчання показує, що комунікативна спрямованість професійно орієнтованого підручника, послідовне використання проблемних завдань, що розвивають комунікативні вміння для вирішення професійних завдань, сприяє збільшенню зацікавленості студентів у вивченні іноземної мови.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що проблемне навчання в умовах технічного ВНЗ найповніше втілює принцип комунікативної спрямованості в навчанні професійного читання і сприяє розвитку відповідних умінь. Проте викладач зможе реалізувати в навчальному процесі задану методичну систему лише настільки, наскільки вона відображена в підручнику.

Розробка вправ проблемного характеру, що розвивають комунікативні вміння читання, і включення їх до підручників іноземної

мови для немовних ВНЗ має стати метою подальших методичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіна Г.І. Використання проблемних завдань для формування мовних компетенцій у навчанні англійської мови студентів немовних спеціальностей / Г.І. Бородіна // Іноземні мови. – Київ : Ленвіт, 2011. – № 1. – С. 36–39.
2. Бородіна Г.І. Англійська мова: підручник / Г.І. Бородіна, А.М. Спевак, Т.Г. Богуцька; за заг. ред. Г.І. Бородіної. – Київ : Вищ. шк., 1994. – 206 с.
3. Бородіна Г.І. Англійська мова: навч. посібник / Г.І. Бородіна, А.М. Спевак. – Х. : ХДТУСГ, 2004. – 106 с.
4. Павлова И.П. Современный учебник иностранного языка для неязыкового вуза: проблемы и перспективы / И.П. Павлова // Приоритетные направления в обучении иностранным языкам: Вестник Моск. гос. лингв. ун-та. Вып.12(618). – М. : ИПК МГЛУ «Рема», 2011. – С. 43–60.
5. Тарнопольский О.Б. Концепція та структура підручника з англійської мови професійного спрямування для студентів факультетів психології / О.Б. Тарнопольский // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук пр. Вип. 14. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 206–224.